

ESS1 – 2. program

Usposabljanje strokovnih delavcev za uspešno vključevanje otrok in mladostnikov s posebnimi potrebami v vzgojo in izobraževanje 2008 – 2011

Uvajanje koncepta učne težave v osnovni šoli s pomočjo inkluzivnih timov

dr. Marija Kavkler, mag. Milena Košak Babuder

Neverbalne specifične učne težave - tristopenjski model obravnave

Definicija neverbalnih specifičnih učnih težav

Neverbalne specifične učne težave (NSUT) so desno-hemisferni nevrološki sindrom, ki ga sestavlja skupek različnih primanjkljajev in tudi spretnosti. Niso učne težave v tradicionalnem pomenu, ampak bolj motnje življenjskega učenja. Posegajo na otrokova področja skrbi za samega sebe, receptivnega in ekspresivnega jezika, učenja, samouravnavanja in socialne okretnosti kot tudi na sposobnost samostojnega življenja.

Zaradi nevroloških disfunkcij je oviran in okrnjen sprejem neverbalnih informacij (informacij, ki temeljijo na predstavah), zato imajo posamezniki z NSUT vizualno-prostorske težave, težave na področju intuitivnosti, organizacijske težave, težave ocenjevanja ter težave celostnega procesiranja informacij. Imajo tudi primanjkljaje na področju socialne integracije, ravnotežja, koordinacije, prepoznavanja vzorcev, matematičnih sposobnosti ter vizualnega spomina (Nonverbal Learning Disorders Association, <http://www.nldline.com/>)

Primanjkljaji povezani z NSUT:

- s področja osebnih značilnosti:
 - so pošteni, resnicoljubni, zavzeti in odločni (ne znajo lagati, rečejo to kar mislijo, so lojalni itd.),
 - imajo visoke moralne norme in čut za pravico (želijo poštenost, se razburijo, če drugi ne upoštevajo pravil, so razredni policaji),
 - so kreativni (drugačen način reševanja problemov, težko ločijo fikcijo od realnosti, so pogosto umetniško nadarjeni ...),

- **imajo specialne interese** (ogromno znanja, govorijo o tem kot odrasli, na interesnem področju se počutijo tudi bolj varne),
- **uživajo v rutini** (ne marajo sprememb, zato jih moramo nanje opozoriti),
- **v socialnih interakcijah zaradi:**
 - **težav pri prepoznavanju socialnih ključev in neverbalnih znakov** (napačno interpretirajo znake obrazne mimike, sarkazem..),
 - **stresa** (socialne in komunikacijske težave, fizična in psihična preobremenjenost),
 - **težav pri izražanju in prilagajanju emocij** (impulzivnost, se neprimerno odzivajo ali izražajo čustva),
 - **slabšega prepoznavanja emocij drugih** (ton in mimika govorca, ne razumejo bistva, ne vedo kako bi se odzvali),
 - **težave pri razumevanju stališč, akcij in emocij drugih,**
 - **priljubljenost kontroliranih iger** (interes za igre, ki jih je mogoče kontrolirati, ne pa za netekmovalne igre),
- **primanjkljaji na vzgojno-izobraževalnem področju:**
 - **dobesedno (literarno) mišljenje** (dobesedno razumevanje),
 - **vizualni spomin** (bolje si zapomnijo slike, je pa verbalno področje njihovo močno področje),
 - **izredno dober dolgotrajen spomin** (dolgo pomnijo informacije, si zapomnijo veliko informacij, bogat besednjak za svoja leta),
 - **težave s predvidevanjem** (težave s predvidevanjem posledic dejanj in miselnih dejavnosti, reakcij drugih),
 - **rigidno mišljenje** (črno ali belo, ne marajo nejasnosti, težko spreminjajo strategije, zgubijo nit, če se jih zmoti, ne marajo presenečenj),
 - **težave generalizacije** (šolskih in socialnih veščin),
 - **perfekcionizem** (bojijo se kritik, neuspeh jih zelo prizadene, ne želijo se zmotiti in ne tekmovanj),
- **Motorični in senzorni primanjkljaji so:**
 - **motorična nespretnost** (fina in/ali groba),
 - **različne sposobnosti v zvezi z ritmom** (zelo dober posluh, ko igrajo, težave pri sledenju ritma drugih),
 - **senzorna preobčutljivost** (na različne močne vonje, zvoke, viden dražljaje, specifične okuse, dotike),
 - **slab občutek za smer** (vizualne opore za smer, lahko pa si zelo dobro zapomnijo določene kraje)
 - **bilateralne koordinacijske težave** (koordiniranje gibanj obeh strani telesa, zato težave z lovljenjem žoge in pisanjem),
 - **vizualno-perceptivne težave** (razlikovanje predmeta od ozadja, ocena razdalje, ne želijo preveč vizualnih informacij, težave pri hoji po stopnicah navzdol),
 - **težave razlikovanja bistvenega glasu od ozadja** (učiteljev govor od klepeta, težko interpretirajo besede z več pomeni),
 - **visok prag bolečin** (nekateri čutijo manj hudih bolečin, so preveč ali premalo občutljiv na temperaturo).

Strategije obravnave učenca z NLD

Pri izbiri strategij učitelj ne sme pozabiti, da:

- so najbolj učinkovite strategije, ki jih lahko uporabi za vse učence,
- je pomembna struktura in stalno opozarjanje na spremembe in
- pozitivna naravnost.

Področja posebnih potreb

Posebne potrebe s področja organizacije uresničimo na različne načine, kot so:

⇒ **Vizualne opore za razvoj organizacijskih veščin** (sekvence prikažemo z nizi slik za dnevne dejavnosti, časovna zaporedja, korake postopkov, vzrok-posledico)

Postopek izvedbe strategij in uporabe:

- Na papirnat trak nalepijo sličice.
- Sličice lahko narišejo otroci sami.
- Učiti jih moramo pomena uporabljenih simbolov in izrazov (povezava dejavnost-simbol, pred začetkom in na koncu dejavnosti, postopno uvajanje večje količine slik).
- Vključimo barvne opore.
- Opore uporabljamo Individualno ali frontalno.
- Uporabljamo jih pri vseh učiteljih in spremljajo otroke v naslednji razred.

⇒ **Opozorila pred spremembami** (pripravimo jih na spremembe, povemo razlog, da spremembe počasi vključijo v obvladano rutino).

⇒ **Seznami dejavnosti in urnik** (omogočajo spremljanje lastnega napredka). Sposobnost organizacije časa terja:

- jasno in sistematično predstavitev časovnih sekvenc s pomočjo verbalnih oporo: najprej, potem, pred tem itd. in vprašanj: Kaj sledi? Kaj narediš najprej?
- usmerjanje: Najprej pripravi vse pripomočke, potem začni pisati nalogo.
- dobro poznavanje ure, da jim je v pomoč pri opredelitvi časa, pri oceni časa za določeno dejavnost itd.
- tedenski koledar, ki ga dnevno izpolnjujejo vsi družinski člani (vsi učenci v razredu) in ga na koncu dneva tudi skupaj pregledajo in skupaj načrtujejo dejavnosti za naslednji dan.
- Uporaba planerjev je lahko učencu v veliko pomoč, saj vanj vpiše urnik, pomembne telefonske številke, zadolžitve za šolo, srečanja s prijatelji in vse druge zadolžitve.
- Opore za razvoj dobre ocene in izrabe časa (peščena ura, učenje strategij za pravočasno končanje nalog, parafraziramo uspešne izvedbe naloge, tekmovanje s samim seboj- z zadnjim časom, ki ga je dosegel, pohvala).

⇒ **Barvne opore** (učiti jih moramo povezave med barvo in pomenom označbe, semafor).

- ⇒ **Oblikovanjem šolskega zemljevida** (označeni deli šolskega okolja, učimo kam sme sam).
- ⇒ **Z zgodnjim prihodom v šolo** se učenec izogne številnim težavam pri gibanju po šoli (čaka v knjižnici, učitelj ali vrstnik ga pospremi v razred).
- ⇒ **Sedežni red določi učitelj** (zaradi senzorne preobčutljivosti potrebuje mirnejši del prostora, da se tja umakne v kritičnih obdobjih, se obrne v steno, pogosteje potrebuje pomoč učitelja).

Posebne potrebe pomembne za uspešno delo v razredu so:

- ⇒ **Vizualne opore, ki jih učenci verbalizirajo** (nekateri ne morejo poslušati, če gledajo govorca, potrebujejo vizualne opore -slike, grafe, da se naučijo veščin poslušanja, sodelovanja v diskusiji itd.).
- ⇒ **Upoštevanje specialnih interesov** (pri različnih predmetih, poudarjanju pomena šolskega znanja za razvoj učenčevih interesov, z njimi izboljšamo socialni status)
- ⇒ **Možnost uporabe lastnih metod reševanja problemov** (dokler so učinkovite).
- ⇒ **Uporaba govoreče žoge** (žoga potuje okrog, tisti, ki jo dobi lahko govori).
- ⇒ **Alternativne metode pisanja zapiskov** (snemanje razlage, ključne besede, grafični prikazi, miselni vzorci, izpiski, besedilo, ki ga dopolnjuje, ne prepisuje s table, ampak dobi fotokopije).
- ⇒ **Učitelj izbira učence za skupinske za dejavnosti**, da učenec z NSUT ne ostane neizbran.
- ⇒ **Potrpežljivost pri postavljanju vprašanj** (otrok prekine svoj miselni tok, zato moramo poskrbeti, da sliši vprašanje, oblikuje odgovor in potem dogovori, kar terja čas.
- ⇒ **Kooperativno učenje** (spodbujanje interakcij, delo v paru – več pogovora) tudi s strategijo (več časa za razmislek, diskusijo, struktura, le ena strategija naenkrat):
 - učitelj pove vprašanje,
 - 20 sekund za razmislek o možnem odgovoru,
 - izbira para, ki izmenja ideje,
 - ponovno postavimo vprašanje in
 - en učenec posreduje odgovor.
- ⇒ **Karte z odgovori** (učinkovito, aktivno, poceni, za različna obdobja, različne vrste posebnih potreb, različne predmetih, malo časa za pripravo, trajanje dejavnosti do 20 minut).

Učenje je sestavljeno iz treh elementov:

- učitelj postavi vprašanje celotnemu razredu,
 - en učenec odgovori na vprašanje, ostali dvignejo kartončke z odgovori in
 - učitelj tako dobi povratno informacijo
- ⇒ **Bodimo direktni** (prevelika izbira je stresna, se ne more odločiti, postopno učenje izbiranja).

- ⇒ **Spodbujajmo napake** (naučiti se mora, da ni hudo, če se zmoti, ker se uči s pomočjo napak, zmanjšati občutek sramote ob napaki, zato rečemo: Naloga je bila res težka. Če poznaš svoje napake, ti lahko pomagam. Ali te lahko naučim, da se naslednjič ne boš zmotil?).
- ⇒ **Znak za pomoč** (uporabi, ko ni siguren, se boji, da ga bomo imeli za manj sposobnega) se določi v dogovoru med učiteljem in učencem, učenec z znakom zaprosi za pomoč, učitelj pristopi in pomaga.
- ⇒ **Podajanje navodil** (ne preveč hrupa, malo informacij istočasno, odmor med deli navodila, da informacijo predela, razlaga metafor, dvoumno povedanih informacij). Otroku rečemo: Ali boš? Ali lahko...? Če mora preveč izbirati, se zmede.
- ⇒ **Ponavljanje navodil** (je nujno, zato jih eden ali celo več učencev ponovi, sam glasno ponovi navodilo, ima možnost dodatnih vprašanj, če ni siguren).
- ⇒ **Alternativni program za socialne interakcije in športno vzgojo** (namesto kolektivnih iger, igre v paru, najprej v enem paru, kasneje pa lahko en par igra proti drugemu, v tim, ki do njega toleranten, izbere ga učitelj).
- ⇒ **Komunikacija med šolo in domom** (nuja, partnerski odnos, beležka za obvestila staršev in učitelja o dnevni dejavnosti).

Zmanjševanje anksioznosti

Uravnavanje emocij (pomembno, učenci z NSUT imajo težave z oceno emocij, ne morejo dobro funkcionirati, če so pod stresom, učitelj mora kontrolirati svoje emocije, čeprav je besen).

Žoga in drugi predmeti za umiritev in proti stresu (sprosti napetost, ko jo tlači, različne vrste žog s semeni, moko, mehke, tudi določena krpa za dotikanje, nekaj kar voha, da se umiri, določene naloge, posvet s starši, predmet naj ima vedno s sabo).

SOS škatla

Kontrola jeze (za vse učence, trening za NSUT):

- predstavimo fizične in verbalne znake jeze, s katerimi se začne izpad jeze
- raba semafor strategije: STOP-PREMISLI-NAREDI gesla za vse v razredu
- učiti učence prekiniti jezo (štetje do 10, tehnika globokega dihanja)
- omogočimo varno uničevanje predmetov, npr. konzerve stlačijo za reciklažo, zabijajo žebelje, tolčejo kamne itd.

Termometer počutja

Varno mesto (mesto določimo naprej, otrok se umakne, če je pod stresom, čas za počitek, znak za umik, določimo pravila o tem kdaj in za koliko časa).

Ko pa je stres previsok, poiščemo **dejavnost, ki omogočijo umiritev** (tek, udarjanje v vrečo, barvanje, vezenje itd.).

Beležka (zapisuje kar je videl, slišal., a ne razume, da mu odrasla oseba kasneje razloži, vsak dan naj učitelj določi čas za klepet z otrokom).

Posledice zelo neustreznih dejanj (naprej določiti neustrezna vedenja in posledice, vedno se odzovemo, ugotovimo vzrok, otrok naj se umiri, se pogovorimo in določimo posledice. Ni dovolj, da se le opraviči).

Nagrajevanje (zelo pomembno, želijo biti uspešni, potrebujejo sistem zunanjega nagrajevanja, ki pripelje do konkretne nagrade, kasneje ga pripeljemo do socialne spodbude).

Razvijanje socialnih veščin

⇒ **Socialne zgodbe** (zelo učinkovita strategija, boljše razumevanje socialnih interakcij in omogoča učenje ustreznih strategije odzivanja). Uporabljajmo besede kot so: običajno, včasih, pogosto namesto moraš itd, da ni preveč rigidno.

V socialnih zgodbah morajo biti 4 vrste stavkov:

1. Deskriptivni stavki, ki povedo otroku kdo je v zgodbo vključen, kaj dela in kje je.
2. Stavki, v katerih je posredovan pogled na problem, predstavijo reakcije in občutja drugih, ki so vključeni v zgodbo.
3. Usmeritveni stavki, ki povedo otroku kaj mora narediti ali reči.
4. Kontrolni stavki sporočijo otroku način na katerega naj si nekaj zapomni in kaj mora narediti ali reči.

⇒ **Izdelava stripa** s simboli, s katerimi prikažemo potek dogodka korak za korakom.

⇒ **Krog prijateljstva** je zelo popularna metoda.

⇒ **Začetne in končne fraze**, da si otrok lahko z njimi pomaga v različnih situacijah (npr. na rojstnem dnevu, obisku babice itd.).

⇒ Spodbujajmo otroka, da se **pridruži društvu**, ki podpira njegove specifične interese.

⇒ **Pomoč vrstnikov** (ga pripeljejo v razred, so z njim na dvorišču pri igri, pomagajo pri vključevanju med vrstnike, se pogovarjajo z njim. Delajo po modelu, ki jim ga predstavi učitelj. Vedno se pogovorijo z učiteljem in učitelj jih nagradi za to pomoč.

⇒ **Ključ oz. znak** kot opora za učenja ustreznega vedenja po modelu (učencu opisujemo kako opazujemo druge, ko nekaj delajo npr. med razlago poslušajo, dvignejo roko..., da jih posnema, zagotovimo mu pomoč, če jo potrebuje).

⇒ **Semafor** (za preprečevanje neprimernih vedenj učenca ter preveč govorjenja in jezo odraslih).

Ločimo:

- STOP vedenja (npr. STOP - nehaj vpiti, prekinjati, tepsti se, kregati se) in
- START vedenja (npr. START – začni delati, izpolnjevati, poslušati, pospravljati)

Ko se učenec neprimerno vede, ga opozorimo s krogom oranžne barve (mu jo pokažemo in rečemo: Sedaj si na oranžni luči.) Če vztraja, mu pokažemo krog z rdečo barvo in rečemo: Sedaj si na rdeči luči in je čas za time-out oz. prekinitve. V primerih,

ko učenec stori nekaj zelo slabega (npr. udari sošolca), preskočimo oranžno luč in gremo takoj k rdeči luči oziroma odmoru.

Skupaj z učenci sestavimo seznam STOP in START vedenj, damo možnost, da sami prispevajo k obvladovanju neprimernega vedenja vseh v razredu. Z učenci se naprej dogovorimo, kje bo prostor za time-out oz. prekinitvev, npr. v kotu v razredu. Pomembno je, da se ne zapletamo v pogovor z učencem in ne pokažemo čustev. Tehnika je najbolj uspešna, kadar jo uporablja vsa šola in tudi starši.

Time-out oz. prekinitvev je kazen, pri kateri se od otroka, ki se neprimerno vede, zahteva, da zapusti delovno okolje. Najprej moramo določiti konkreten prostor, ki se bo uporabljal kot kazenski prostor (posebna in odmaknjena klop, označen del učilnice, doma pa otrokova soba). Otrok mora poznati in razumeti pravila. Vedeti mora, kaj je time-out in kdaj bo uporabljen. Pri opozorilu se dosledno uporablja izbrana metoda, ki opozori otroka, da se neprimerno vede.

Braswell in Bloomquist (1991) ter Phelan (2005) predlagajo **1-2-3 odštevanje ali strategijo semafor**. Če otrok nadaljuje z neprimernim vedenjem, sledi time-out. Otroku povemo kratka in jasna navodila kazni na odločen, miren in ne kritizerski način. Čas time-outa je kratek, od ene do deset minut, glede na starost otroka (1 minuta na leto starosti otroka). Čas začne šteti, ko se preneha neprimerno vedenje. Učitelj in ostali učenci otroka med time-outom ignorirajo. Po odsluženem time-outu otroka pokličemo nazaj v delovno okolje brez dodatnih pojasnil ali oštevanja.

Ko imamo torej sestavljen seznam vedenj, lahko pričnemo tudi z uporabo **tehnike 1, 2, 3 STOP**. Kadar se učenec neprimerno vede, samo dvignemo prst in rečemo: »To je 1.« Če se učenec še naprej tako vede, dvignemo 2 prsta in rečemo: »To je 2.« Kadar pa kljub temu ne preneha, dvignemo 3 prste in rečemo: »To je 3.« Takoj zatem otroku povemo, da je čas za time out (prekinitvev).

Opore uporabimo tako v izobraževalni kot socialni situaciji (otrok se ne znajde ob prihodu neznane osebe, stojimo ob njem in mu šepetamo kaj naj reče in naredi, nastavek na svinčniku, fizičen dotik, razlaga itd.).

- ⇒ **Predstavitev močnih področij na specifičnih področjih** vrstnikom ali odrasli osebi (izbrati primeren čas, opozorimo ga, da naj ne govori kar naprej le o tem kar njega zanima).
- ⇒ **Tiraniziranje (bulling) vrstnikov** je pri njih pogostejše, ker so manj socialno veščji, sami, zato moramo paziti nanje, da vrstniki ne izkoristijo njihove pripravljenosti, da rečejo kar mislijo ali naredi kar jim rečejo.